

Píše Michal Topor

(E*forum, 07. 07. 2014)

Historické kontury institucionalizace zájmu o dějiny židovstva ve východní Evropě podává na webu www.yivoencyclopedia.org (v hesle „YIVO“) přehledně Cecile Esther Kuznitz – mj. evokuje vznik vilniuského Yidisher Visnschaftlekher Institut v roce 1925 a léta čtyřicátá, během nichž institut své zázemí ztratil a poté definitivně našel v New Yorku. Právě soustředění sbírek a organizace v jednom místě umožnilymj. i realizaci projektu encyklopedického, jehož počátek je spojen s iniciativou Ralpha Carlsona (redaktora nakladatelství Yale University Press) z konce devadesátých let.

V předmluvě k tištěnému vydání *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* (2 sv. Yale University Press 2008) její redaktor Gershon David Hundert vyložil „limity, parametry a kritéria“, na nichž bylo a je společné dílo založeno (redakční rada čítala na 30 členů, na přípravě hesel se v průběhu let podílelo cca 450 autorů z řady zemí). Terénem encyklopedizace nemělo být zdaleka jen písemnictví (různých jazykových proveniencí), nýbrž veškeré příznačné zjevy židovského „osídlení“ ve „východní Evropě“ od nejstarších dob, teritoriálně vymezeno výčtem: „Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Rumunsko, Polsko, baltské státy a Finsko, Moldavsko, Ukrajina, Bělorusko a Rusko“, aniž by – jak je patrné z připojeného komentáře – toto ohraničení mělo implikovat civilizační, kulturní neměnnost a jednodušnost vytyčeného areálu a jeho částí. Představu o rovinách a skladbě hesláře je možné získat díky „synoptické osnově obsahu“ (na webu v rubrice [For Researchers](#)): svých hesel se dočkaly geograficky vymezené oblasti, dále některá města, dílčí dějinné řady jako „film“ a „malířství a sochařství“, pojmy (např.: chasidismus, andělé, sabat, magie) či události/kauzy (např. revoluce v Rusku 1905). Podstatnou součástí encyklopedie jsou hesla biografická. Varianta internetová se v textech hesel od knižní neliší a není bohužel dále doplňována, využívá nicméně zdařile možností hypertextu, různorodého spektra zpřístupnění ilustrativního materiálu (fotografií a jiných reprodukcí, audio a video dokumentů) a integrovaného strukturujícího fulltextového vyhledávače.

Základní geograficko-historiografické shrnutí oblastí Čech, Moravy a Slezska podávají hesla „Čechy a Morava“ (Bohemia and Moravia; Hillel J. Kieval) a „Slezsko“ (Silesia; Marzin Wodziński) a text „Československo“, který společně připravili Petr Brod, Kateřina Čapková a Michal Frankl; poslední jmenovaný je též autorem hesla „Česká republika“. Speciální články jsou věnovány několika zdejšími emblematickým úkazům a událostem („legenda o Golemovi“, „hilsneriáda“ – obojí zpracoval Kieval, „proces s Rudolfem Slánským“, dílo M. Frankla) a také vybraným městům – například Kolínu, Mladé Boleslavi, Karlovým Varům, Prostějovu (o něm podobně jako jiných moravských

městech psal budapeštský historik Michael L. Miller) či Terezínu a samozřejmě, ba nutně i Praze: kunsthistorik Arno Pařík přehledně osvětluje dějiny židovské přítomnosti v české metropoli, od nejstarších stop po dnešek.

Nesporným přínosem YIVO encyklopedie – měřeno předpokládatelným horizontem mezinárodního čtenářstva – je to, že v podobě samostatných hesel zviditelňuje řadu patrně méně známých osobností česko-moravsko-slezské politicko-intelektuální scény. Své místo tak v pomyslném východoevropském souhvězdí získali – v textech K. Čapkové, M. Frankla, W. Iggersové, D. Shumského, S. Spector, I. Cermanové a H. Krejčové – mj. Richard Feder, Angelo Goldstein, Gustav Winter, Salomon Hugo Lieben, Alexandr Kisch, August Stein, Viktor Vohryzek, Otto Muneles; úplný výčet podává zmíněná synoptická osnova. Dobou působení z této skupiny výrazně vybočuje germanista Eduard Goldstücker (pojednán R. Robertsonem). Představena jsou také některá periodika: Českožidovské listy, Židovské zprávy, Jüdische Volkstimme a Selbstwehr (souhrnné heslo „Noviny a časopisy“ připravil Avraham Greenbaum), a politické uskupení Židovská strana.

V tomto rámci je třeba hodnotit i hesla zachycující osobnosti, jejichž historický význam spočívá především v díle literárním. Širá, „východoevropská“ perspektiva, v níž encyklopedie YIVO (v obou svých formách) vrství a propojuje své objekty, snímá z jednotlivých lexikografických výkonů tíhu klíčových pojednání. Podávají v úsporných, spolehlivých, neproblematizujících profilech obrysy životních a tvůrčích drah, zatímco výměr povahy jednotlivých textů se zhusta rovná úhrnným zkratkám smyslu, konstatování témat, jež svými texty autor „zkoumal“ (opakující se výraz „to explore“); připojený výčet sekundární literatury bývá chudý.

„Českou literaturu“ souhrnným textem vyložil harvardský slavista Jonathan Bolton; načrtl cestu židovských literátů k českému jazyku jako možnému vyjadřovacímu prostředku, naznačil podoby toposu žida či židovství v českojazyčné literatuře počínaje texty K. H. Máchy, a také vypíchl význam česko-německé spolupráce na poli vzájemného prostředkování – právě zde právem zní jméno Otokara Fischera, který pohříchu (tak jako např. i Pavel Eisner) samostatného zpracování zůstal ušetřen. Vedle souhrnu vypracoval Bolton také profily F. Gellnera, E. Hostovského, I. Olbrachta, J. Ortena, K. Poláčka, J. Weila, R. Weinera a J. Zeyera. Několika literátů se ujala například Helena Krejčová: je autorkou hesel, věnovaných V. Rakousovi, F. Langerovi (zahrnuje bizarní tvrzení, že F. Langer „v roce 1911 /společně s Jaroslavem Haškem/ založil Skupinu výtvarných umělců, [...] jež se poté stala politickou stranou, nazvanou Strana mírného pokroku v mezích zákona“...), a autorům jazykově hraničním – Siegfriedu Kapperovi a Rudolfo Fuchsovi. Udivuje, že autoři hesel českojazyčné literatury jako by vůbec – soudě dle uváděné sekundární literatury – nevěděli o existenci *Lexikonu české literatury*.

Věhlas pražských německých literátů, kteří přišli na svět koncem 19. století, připomněl letmo již Paříkův pražský text. V samostatných heslech tyto, okrajověji i dříve a později narozené německy píšící spisovatele povětšinou pojednali germanisté, michiganský

Scott Spector a oxfordský Ritchie Robertson (Oskar Baum, Hugo Bergmann, Max Brod, Franz Kafka, Egon Erwin Kisch a Paul Kornfeld, resp. Willy Haas, Otto Pick, Hugo Salus, Ernst Weiß a Franz Werfel). Důležitým příspěvkem k traktaci fenoménu německy psané literatury v Čechách je Spectorovo heslo „Německá literatura“, jež je ovšem – oproti Boltonově „České literatuře“ – založeno nadlokálně, což je dáno naprosto odlišnou rolí němčiny ve východoevropském prostoru (podobně jako v případě jidiš – viz souhrnný text o „jidiš literatuře“). Jako základní linku své úvahy Spector vytyčuje otázku podmínek a podnětů, jež příslušníky židovských společenství vedly k němčině jako vyjadřovacímu a také literárnímu médiu; zdůrazňuje neadekvátnost schémat zobecňujících motivace jednotlivých rozhodování: „každý příklad je v určitém smyslu limitovaným případem“. Ve zkratce poté připomíná význam osvícenství, resp. idejí haskaly, kontext habsburské monarchie, speciálně Předlitavska (Cislajtanie), jmenuje – poněkud bez ladu a skladu, leda dle klíče geografického – protagonisty předlitavských literárních scén (neváhá zde mezi německy píšícími autory zařadit Norberta Frýda). Výčet důležitých literátů odhaluje poněkud slepé místo konceptu, podle něhož byla volena jména pro heslář: zatímco v Boltonově hesle „Česká literatura“ jsou alespoň v drobných odstavcích ukázáni literáti, spjatí především s érou po druhé světové válce (např. Pavel Tigrid či Ota Pavel), ve Spectorově „Německé literatuře“ a vůbec v hesláři se nedostalo ani na starší autory – kupříkladu Hanse Natonka, Hermanna Graba, Franze Baermanna Steinera či Hanse Günthera Adlera.